

Zych, Wanda

Aktualne problemy funkcjonowania społecznego osób niepełnosprawnych

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 14, 251-262

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wanda ZYCH

Aktualne problemy związane z funkcjonowaniem społecznym osób niepełnosprawnych

Z danych Światowej Organizacji Zdrowia wynika, że 10% ludności to osoby niepełnosprawne. Problem ów dotyczy wszystkich społeczeństw, dlatego w okresie globalizacji międzynarodowe organizacje podejmują starania w zakresie wyrównywania szans osób niepełnosprawnych. W 1975 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło Deklarację Praw Osób Niepełnosprawnych, w której podkreślono równe prawa ekonomiczne i społeczne tych osób¹.

Rezolucja I Europejskiego Kongresu „Niepełnosprawni bliżej Europy” (Kraków 1993) oraz wcześniejsze zalecenia Rady Europy z 1992 r. w sprawie idei powszechnej integracji i tolerancji wskazuje na doniosłość problematyki. Kolejne uregulowania prawne to Podstawowe Zasady Dotyczące Wyrównywania Możliwości Rozwojowych Osób Niepełnosprawnych przyjęte w 1993 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ². Głównym celem tych dokumentów jest zwrócenie uwagi na zróżnicowaną sytuację osób niepełnosprawnych i zachęcenie państw do eliminowania uprzedzeń psychologicznych, likwidowanie barier prawnych, ekonomicznych, kulturowych. W czasach dużych przeobrażeń politycznych, gospodarczych i kulturowych człowiek z ograniczeniami rozwojowymi musi mieć równorzędne szanse uczestniczenia w życiu społeczno-kulturowym.

Zgodnie z Międzynarodową Klasyfikacją Uszkodzeń Niepełnosprawności i Upośledzeń wydaną w 1980 r. niepełnosprawność jest skutkiem uszkodzenia struktury lub funkcji organizmu, czego wynikiem jest ograniczenie lub brak zdolności do wykonywania czynności w sposób lub w zakresie uznanym za normalny w danym środowisku, to dysfunkcja na poziomie zadań, brak zgodności między możliwościami człowieka a wymaganiami stawianymi przez otoczenie.

W Polsce za niepełnosprawną uznaje się osobę, której stan fizyczny lub psychiczny trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia wypełnianie zadań życiowych i ról społecznych zgodnie z normami prawnymi i społecznymi. Niepełnosprawność społeczna często określana jest jako upośledzenie i oznacza

¹ *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykci k, Poznań 1998, s. 76.

² Z. S ę k o w s k a, *Pedagogika specjalna*, Warszawa 1998, s. 386.

niekorzystną, gorszą sytuację danej osoby. Jest to fakt społeczno-kulturowy, dysfunkcja w pełnieniu ról społecznych, zachowania nieadekwatne, odbiegające od normy kulturowej. Fakt ten dotyczy przede wszystkim relacji interpersonalnych w środowisku życia i trudności w dostępie do różnych form funkcjonowania społeczno-kulturowego³.

W skali kraju ponad 13% społeczeństwa stanowią osoby niepełnosprawne, posiadające orzeczoną niepełnosprawność. Według badań przeprowadzonych w II kwartale 2001 r. przez Ministerstwo Polityki Społecznej w Polsce było ponad 4 miliony osób prawnie niepełnosprawnych w wieku powyżej 15 lat, co stanowi 13,9% ogółu ludności. Liczba ta wyższa jest wśród mieszkańców wsi niż miast, czego przyczyną jest większa liczba osób starszych na wsi oraz wysoki udział orzeczeń o niezdolności do pracy w gospodarstwach rolnych. Osoby niepełnosprawne są gorzej wykształcone, co najmniej średnie wykształcenie posiada tylko 26% osób, podczas gdy wśród osób pozostałych — 42%, osoby niepełnosprawne pracują zawodowo znacznie rzadziej (16,1%).

Charakterystyczny jest niski wskaźnik zatrudnienia tych osób w wieku najwyższej aktywności zawodowej (25 – 49 lat), który wynosi 23,3% i jest niższy niż wśród pełnosprawnych (74,8%).

Z danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r. wynika, że na 1000 mieszkańców Częstochowy 126 jest niepełnosprawnych, czyli co 8 mieszkaniec jest osobą niepełnosprawną. Z informacji uzyskanych z Powiatowego Zespołu ds. Orzekania o Stopniu Niepełnosprawności wynika, iż na przestrzeni lat 1998 – 2004 w Częstochowie systematycznie wzrasta liczba osób z orzeczoną niepełnosprawnością.

Tabela 1. Liczba osób z orzeczoną niepełnosprawnością w Częstochowie w kolejnych latach

Rok	1998	2000	2002	2004
Liczba dzieci	915	1176	3350	4407

Główną przyczyną tego zjawiska jest starzenie się społeczeństwa i orzekanie dla celów pozarentowych. Orzeka się trzy stopnie niepełnosprawności: znaczny, umiarkowany, lekki. Uzyskanie jednego z powyższych stopni pozwala na korzystanie z szeregu form pomocy, ulg i uprawnień, takich jak:

- ulgi komunikacyjne, podatkowe, zwolnienie z opłat telewizyjnych,
- uczestnictwo w warsztatach terapii zajęciowej,
- świadczenia pieniężne z pomocy społecznej,
- zaopatrzenie w przedmioty ułatwiające funkcjonowanie,

³ J. Sowa, F. Wojciechowski, *Proces rehabilitacji w kontekście edukacyjnym*, Rzeszów 2001, s. 20 – 21.

- korzystanie z systemu środowiskowego wsparcia, np. z usług opiekuńczych, zasiłku pielęgnacyjnego.

Dane te potwierdzają, że niepełnosprawność stanowi zjawisko społeczne o szerokiej skali, a problemy związane z rehabilitacją, kształceniem i zatrudnieniem nabierają szczególnego znaczenia⁴.

1. Społeczno-kulturowy aspekt niepełnosprawności

Niepełnosprawność ma wymiar przyrodniczy, społeczny i kulturowy. Społeczeństwa ludzkie na wszystkich etapach rozwoju różnie traktowały jednostki odchyłone od normy. Uzależnione to było od organizacji i warunków życia społecznego, sposobu zdobywania czy produkcji dóbr materialnych, poziomu zaspokajania potrzeb, polityki państwa, wierzeń religijnych, poziomu wiedzy — najogólniej od kultury materialnej i duchowej. Stosunek do osób upośledzonych był przez długie wieki niechętny; w Starożytności, zwłaszcza w Sparcie, eliminowano dzieci upośledzone, w Średniowieczu nie zmieniła się radykalnie ich sytuacja, choć chrystianizm spowodował pewne złagodzenie negatywnego stosunku⁵. Można również zauważyć w tym okresie postawy litości lub strachu przed osobami anormalnymi⁶. Współczesnym przykładem likwidacji osób o niepełnej sprawności mogą być badania nazistów nad dziećmi z upośledzeniem wrodzonym i nabytym, realizowane przez psychiatrów⁷. W różnych okresach rozwoju cywilizacji przyjmowano różne kryteria niepełnosprawności człowieka, co było uzależnione od sposobów zdobywania środków do życia, zwłaszcza rozwoju narzędzi produkcji.

Społeczeństwa posługujące się prymitywnymi narzędziami za upośledzonych uważały tych, którzy nie potrafili posługiwać się nimi i utrzymać się przy życiu. W miarę rozwoju cywilizacji i kultury człowiek musiał sprostać nowym wymaganiom, korzystać z dorobku poprzednich pokoleń, posługiwać się rozległą wiedzą, rozwiązywać skomplikowane problemy współczesności.

Obecnie wyraźnie akcentuje się społeczno-kulturowy wymiar niepełnosprawności: nie jest to tylko indywidualna cecha, lecz specyficzny przypadek integracji z otoczeniem, w którym określone cechy stają się wadami wobec specyficznego zbioru wymagań, a stereotypy czy obiegowe opinie odgrywają tu istotne znaczenie. Grupy ludzi niepełnosprawnych są traktowane jako mniejszości

⁴ Informacje o osobach niepełnosprawnych w Polsce. Statystyka. Ministerstwo Polityki Społecznej. Internetowy Serwis Informacyjny 2004.

⁵ O. Lipowski, *Pedagogika specjalna. Zarys*, Warszawa 1981, s. 101.

⁶ S. Dziedzic, *Rewalidacja upośledzonych umysłowo*, Warszawa 1970, s. 19.

⁷ R. Ossowski, *Teoretyczne i praktyczne podstawy rehabilitacji*, Bydgoszcz 1999, s. 107.

kulturowe czy subkultury, np. reprezentacja osób niesłyszących jako mniejszość posiadająca swój własny język i kulturę⁸.

Pomimo odejścia od różnych form izolacji i wzrastającej akceptacji modeli integrujących nadal daje się zaobserwować dystans i małą gotowość do wchodzenia z osobami niepełnosprawnymi w bliskie relacje interpersonalne. Pojęcie „człowiek niepełnosprawny” funkcjonuje w Polsce przede wszystkim w oficjalnej komunikacji językowej; w prasie, radiu, na konferencjach naukowych, w języku potocznym częściej posługujemy się określeniami, które mają wydźwięk pejoratywny⁹.

2. Prawne aspekty funkcjonowania osób niepełnosprawnych ze szczególnym uwzględnieniem zadań samorządu terytorialnego

Z niepełnosprawnością wiąże się wiele złożonych problemów dotyczących nie tylko osób niepełnosprawnych, ale także ich rodzin, najbliższego środowiska oraz całego społeczeństwa.

Miejsce osób niepełnosprawnych w społeczeństwie w ważnym stopniu wyznacza system prawny, poprzez przyznanie tym osobom określonych uprawnień: ustalenie zobowiązań państwa i instytucji wobec nich.

Uchwałą z 1 sierpnia 1997 r. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej zatwierdził Kartę Praw Osób Niepełnosprawnych, przyznając, iż niepełnosprawni mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji¹⁰. Sejm stwierdził, że oznacza to szereg praw osób niepełnosprawnych, między innymi dostępu do dóbr i usług umożliwiających uczestnictwo w życiu społecznym, dostępu do uczenia i opieki medycznej oraz wszechstronnej rehabilitacji, nauki w szkołach wspólnie z pełnosprawnymi rówieśnikami do korzystania ze szkolnictwa specjalnego lub edukacji indywidualnej; pomocy psychologicznej, pedagogicznej, specjalistycznej umożliwiającej zdobycie lub podniesienie kwalifikacji ogólnych i zawodowych, pracy na otwartym rynku pracy, zabezpieczenia społecznego, dostępu do informacji. Wezwał rząd Rzeczypospolitej Polskiej i władze samorządowe do podjęcia działań ukierunkowanych na urzeczywistnienie tych praw¹¹.

W naszym państwie przepisy prawne regulują szereg kwestii w zakresie rehabilitacji społecznej, zawodowej i leczniczej osób niepełnosprawnych: przede

⁸ A. Gustavsson, E. Zakrzewska-Manterys, *Wprowadzenie, społeczny kontekst upośledzenia*, [w:] *Upośledzenie w społecznym zwierciadle*, red. A. Gustavsson, E. Zakrzewska-Manterys, Warszawa 1997, s. 9–18.

⁹ S. Milewski, E. Czaplowska, *Człowiek niepełnosprawny w świadomości współczesnych Polaków*, [w:] *Człowiek niepełnosprawny. Zagrożenia i szanse rozwoju*, red. B. Aouil, Bydgoszcz 1999, s. 117.

¹⁰ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 1 sierpnia 1997 r. MP nr 50, poz. 475.

¹¹ J. Mikulski, *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych w środowisku lokalnym*, [w:] *Polityka społeczna, globalna i lokalna*, red. A. Kurzynowski, Warszawa 1999, s. 240–241.

wszystkim — zabezpieczają ich podstawowe prawa obywatelskie. Gwarantują świadczenia lecznicze i rehabilitacyjne, ułatwiają integrację społeczną i przeciwdziałają dyskryminacji, zabezpieczają funkcjonowanie służb socjalnych i instytucji zajmujących się problemem dzieci i dorosłych niepełnosprawnych¹².

Aktem prawnym o ogromnej doniosłości dla środowiska osób niepełnosprawnych stała się ustawa z 9 maja 1991 r. o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych. Została wysoko oceniona przez samych inwalidów. Ustawa przewiduje trzy sposoby zatrudniania niepełnosprawnych: w zwykłych zakładach pracy, w zakładach pracy chronionej, „na własny rachunek”, czyli w działalności gospodarczej podejmowanej przez samych inwalidów.

Powyższa ustawa obowiązywała od 1 lipca 1991 r. do 31 grudnia 1997 r. Normowała m.in. obowiązki i szczególne uprawnienia zakładów pracy w związku z zatrudnieniem osób niepełnosprawnych, pośrednictwo pracy oraz świadczenia dla osób niepełnosprawnych pozostających bez pracy. Zgodnie z Ustawą w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej powstało stanowisko sekretarza stanu — Pełnomocnika do Spraw Osób Niepełnosprawnych. Utworzono też Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PEFRON).

Środki finansowe, którymi dysponuje PEFRON, pochodzą głównie z wpłat zakładów pracy. Przeznaczane są w szczególności na: tworzenie nowych i przystosowanie istniejących miejsc pracy do możliwości osób niepełnosprawnych, organizowania szkoleń i przekwalifikowań, udzielania pożyczek na rozpoczęcie działalności gospodarczej, tworzenie i funkcjonowanie poradnictwa zawodowego, likwidację barier, budowę i modernizację obiektów służących rehabilitacji zawodowej, leczniczej i społecznej niepełnosprawnych¹³.

Szczegółowe zasady orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności regulują przepisy rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (DzU nr 139, poz. 1328),

Podsumowując realizację postanowień ustawy w zakresie rehabilitacji i zatrudniania osób niepełnosprawnych, trzeba stwierdzić, że mimo nasuwających się wielu uwag krytycznych ustawa stała się przełomem w regulacji tej sfery życia społecznego, a jej zasięg wyznacza liczebność populacji niepełnosprawnych, którzy w większości krajów rozwiniętych, w tym w Polsce, stanowią ponad 10%.

Lata 90. przyniosły szereg zmian w polityce państwa polskiego wobec osób niepełnosprawnych. Stworzono ustawodawstwo dotyczące rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz zatrudniania osób niepełnosprawnych. Postanowienia ustawy dotyczą też problemów rehabilitacji społecznej i zawodowej dzieci i mło-

¹² A. Nowak, T. Wilk, *Prawne aspekty funkcjonowania osób niepełnosprawnych*, [w:] *Człowiek niepełnosprawny. Sprawność w niepełnosprawności*, red. M. Kościelska, B. Aouil, Bydgoszcz 2003, s. 45.

¹³ E. Gorczycka, L. Cichobłaziński, *Problemy pracy i zatrudnienia osób niepełnosprawnych w świetle zmian rynkowych oraz prawnych*, Częstochowa 1995, s. 10 – 18.

dzieży niepełnosprawnej. Podstawą rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych są rozwiązania dotyczące kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jest tu jeszcze sporo do zrobienia.

Konstytucja RP w art. 70 stanowi, że każdy ma prawo do nauki, zobowiązując jednocześnie władze publiczne do zapewnienia obywatelom powszechnego i równego dostępu do wykształcenia poprzez tworzenie i wspieranie systemów indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów (DzU 1997, nr 78, poz. 483).

Szczegółowe uregulowania dotyczące realizacji prawa do nauki zawiera Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r., w myśl której system oświaty zapewnia w szczególności: realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednio do wieku i osiągniętego rozwoju, możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi, opiekę nad uczniami ze znacznymi lub sprzężonymi dysfunkcjami poprzez umożliwienie realizowania indywidualnych form i programów nauczania (DzU 1996, poz. 329, późn. zm.).

Wraz z reformą całego systemu edukacji w Polsce przyjęto nową filozofię kształcenia dzieci niepełnosprawnych. Uznano, że celem nauczania jest przede wszystkim rozwój osoby, jej przygotowanie do niezależnego, samodzielnego, aktywnego i twórczego życia oraz wrastanie w kulturę i tworzenie jej. Uwzględniono zmiany w systemie kształcenia ogólnodostępnego oraz konieczność podejmowania działań rewalidacyjnych od momentu wykrycia niepełnosprawności lub zaistnienia podejrzeń o możliwości wystąpienia wad utrudniających prawidłowy rozwój. W 1998 r. rozpoczęto prace dostosowujące przepisy w dziedzinie oświaty do tych założeń.

Corocznie wzrasta liczba uczniów niepełnosprawnych uczących się w oddziałach integracyjnych, co wymaga wielu zmian programowo-organizacyjnych w placówce, do której zostają przyjęte, m.in. dostosowania treści programowych do potrzeb dzieci oraz odpowiedniego wyposażenia i zorganizowania stanowiska pracy ucznia niepełnosprawnego, przygotowania kadry, a także współpracy ze środowiskiem rodzinnym oraz instytucjami udzielającymi pomocy osobom niepełnosprawnym.

Niepełnosprawność jest jedną z przesłanek do ubiegania się o świadczenia z pomocy społecznej. Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości.

Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka. Prawo do świadczeń pieniężnych z pomocy spo-

lecznej przysługuje osobom i rodzinom pod warunkiem spełnienia kryterium dochodowego¹⁴. Jednakże rodzaj i forma pomocy społecznej zależna jest od indywidualnej sytuacji osoby niepełnosprawnej.

Pomoc społeczna może mieć formę pomocy środowiskowej — w miejscu zamieszkania w formie świadczeń pieniężnych (zasiłek, renta) oraz przybierać formę instytucjonalną (domy pomocy społecznej).

Świadczenia w naturze mogą przybierać postać rzeczową: przydzielenie odzieży, obuwia, gorącego posiłku, lub postać usług: udzielenia schronienia, usług opiekuńczych, pobytu w ośrodku wsparcia.

W celu odzyskania zdolności do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie osoby niepełnosprawne mogą korzystać z poradnictwa. Może im być również udzielona pomoc w załatwianiu spraw urzędowych, innych spraw bytowych oraz w utrzymaniu kontaktów z otoczeniem.

Obowiązująca ustawa o pomocy społecznej preferuje nowy model pomocy społecznej, ukierunkowanej na określone grupy społeczne, zgodnie z ich indywidualnymi potrzebami. Jednakże, wobec skromnego budżetu i faktu korzystania z pomocy społecznej wielu osób, sytuacja finansowa osób niepełnosprawnych nie jest korzystna, ponieważ kwoty świadczeń są niskie i nie zaspokajają ich potrzeb.

Ustawa o samorządzie terytorialnym z marca 1990 r. wskazuje na gminę jako podstawową wspólnotę, której głównym celem jest zaspokojenie potrzeb społeczności lokalnej. Do zakresu działań gminy należy stworzenie takich warunków życia, w których również osoby niepełnosprawne będą miały możliwość włączenia się lub całkowitego powrotu do czynnego życia w społeczeństwie. W zakresie pomocy osobom niepełnosprawnym gmina realizuje zadania określone w ustawie o pomocy społecznej oraz ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Szczególnie ważne jest wsparcie procesu edukacji osób niepełnosprawnych. Zgodnie z ustawą o systemie oświaty do zadań własnych gminy należy: zakładanie i prowadzenie publicznych przedszkoli specjalnych, szkół podstawowych oraz gimnazjów, w tym z oddziałami integracyjnymi. Również obowiązkiem gminy jest zapewnienie bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu dzieci niepełnosprawnych, uczęszczających do publicznych szkół podstawowych i gimnazjów. Działania te sprzyjają realizacji prawa dostępu niepełnosprawnych do edukacji na różnym poziomie. Mimo szerokiego zakresu działań przewidzianych przez ustawę do realizacji na rzecz niepełnosprawnych ich faktyczna realizacja zależy od zasobności gminy i kreatywności jej władz.

Ustawą z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym powołano powiat jako nową jednostkę samorządu terytorialnego. Najważniejszymi zadaniami powiatu, z punktu widzenia osób niepełnosprawnych, są zadania w zakresie pomocy społecznej, promocji i ochrony zdrowia, edukacji, wspierania osób niepełno-

¹⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU nr 64 z dnia 15 kwietnia 2004 r. poz. 593).

sprawnych, orzekania o niepełnosprawności, tworzenia warunków kompleksowej rehabilitacji medycznej, społecznej i zawodowej¹⁵.

Miasto Częstochowa jest gminą działającą na prawach powiatu, dlatego przyjęło do realizacji zarówno zadania gminy, jak i powiatu w zakresie zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej.

3. Przygotowanie jednostek niepełnosprawnych do pracy zawodowej i uczestnictwa w kulturze

Wyrównywanie szans edukacyjnych, przygotowanie do pracy zawodowej i uczestnictwa w kulturze, ułatwianie kontaktu z ludźmi — to niezbędne warunki włączenia osób niepełnosprawnych w życie społeczne.

Od dawna doceniano wartości terapeutyczne pracy a w chwili obecnej nie sposób je pominąć. Wielu współczesnych teoretyków i praktyków rehabilitacji podkreśla skutki psychologiczne i społeczne pracy. Często kontakty społeczne są ograniczone, a dzięki pracy i zatrudnieniu możliwe jest ich zaktywizowanie i odbudowanie związków personalnych. Podstawowym efektem zatrudnienia osób niepełnosprawnych ze społecznego punktu widzenia jest przywrócenie ich normalnemu życiu, w którym praca stanowi podstawę do tworzenia i umacniania więzi społecznych. Praca usuwa poczucie zbędności, podkreśla wartość człowieka, zarówno w jego środowisku, jak i w odczuciu własnym, daje poczucie normalności, niweluje i łagodzi wtórne skutki niepełnosprawności, a świadomość praw i niezależność ekonomiczna daje poczucie pewności. Praca stwarza okazje do zaspokojenia wielu potrzeb człowieka, często jest jedyną okazją do zrealizowania potrzeby aktywności ruchowej i intelektualnej, uznania, samorealizacji, a także wielu potrzeb społecznych.

Wielu autorów zwraca również uwagę na rewalidacyjne funkcje udziału w kulturze. W najszerszym rozumieniu chodzi o stworzenie szans osobom niepełnosprawnym obecności w zwykłym życiu społecznym, zawodowym, towarzyskim, by podlegali oni tym samym obrządkom, zwyczajom, co ludzie pełnosprawni. Trzeba rozwijać motywację do podejmowania udziału w kulturze poprzez uświadomienie człowiekowi rozmiarów jego autonomii, możliwości i sensu podejmowania decyzji i sprawowania kontroli nad własnym życiem. Wspólnotowa funkcja udziału w kulturze realizowania jest w codziennych interakcjach zachodzących w różnych sytuacjach poprzez nabywanie umiejętności komunikacyjnych, ekspresji własnych uczuć, przyswajanie ludzkich doświadczeń, wzorów kulturowych.

Udział w kulturze może mieć działanie kompensacyjne poprzez redukcję przykrych stanów emocjonalnych, pobudzanie twórczości, dostarczanie nowych wrażeń, zastępcze zaspakajanie potrzeb psychicznych.

¹⁵ A. Nowak, T. Wilk, dz. cyt., s. 50 – 51.

Kreatywna funkcja udziału w kulturze polega na stymulowaniu samorealizacji, wyzwalaniu twórczych zdolności, co nadaje sens własnemu życiu, wdraża do analizowania faktów, a tym samym do pogłębiania i poszerzania wiedzy o świecie. Sztuka oczyszcza, daje odprężenie i radość, stwarza okazję do oderwania się od rzeczywistości, zabicia nudy, odrodzenia sił fizycznych i psychicznych organizmu, jest więc źródłem przyjemności.

Tak więc kontakt osób niepełnosprawnych z kulturą pełni różne funkcje i ma wymiar rehabilitacyjny¹⁶.

Terapeutyczne walory sztuki, arteterapia (artoterapia), czyli leczenie, usprawnianie przez pracę twórczą, jest dziś powszechnie stosowaną metodą w rewalidacji. Aktywność twórcza jest formą kontaktu osoby ze społecznym otoczeniem i jest źródłem informacji o problemach życiowych pacjenta i o trudnościach adaptacyjnych kompensuje niedogodności życia, pełni rolę profilaktyczną, umożliwia spontaniczną aktywność, pobudza do wysiłku intelektualnego, daje poczucie zadowolenia i satysfakcji, może nadawać życiu nowy sens. Związki muzyki z leczeniem posiadają długą tradycję, muzykoterapia łagodzi ból i cierpienie, działa uspokajająco, poprawia relacje międzyludzkie poprzez wyzwalanie pozytywnych emocji.

Biblioterapia jest formą terapii polegającą na wykorzystaniu lektury w trakcie leczenia i rehabilitacji. Książka stanowi nie tylko źródło wiedzy o kulturze, skłania do refleksji i osobistych przemyśleń, szukania wzorców osobowych, sposobów rozwiązywania konfliktów, może stanowić pomoc w odnalezieniu własnej drogi życiowej. Wiele prac naukowych, pamiętników, reportaży, wierszy czy innych form literackich jest dziełem osób niepełnosprawnych szukających sensu życia¹⁷.

Uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu społeczno-kulturowym czy zawodowym jest ograniczone, a sami zainteresowani zwracają uwagę na szereg trudności i barier, szczególnie w mniejszych aglomeracjach i środowiskach wiejskich.

4. Trudności w funkcjonowaniu społecznym w opinii osób niepełnosprawnych

Celem przeprowadzonych badań było zebranie informacji od osób niepełnosprawnych zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy w Myszkowie oraz podopiecznych Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Żarkach o ich sytuacji życiowej, a przede wszystkim o barierach utrudniających im funkcjonowanie społeczne.

¹⁶ H. Żuraw, *Rewalidacyjne funkcje udziału w kulturze — aplikacje teorii profesora Aleksandra Hulka*, [w:] *Paradygmaty i przeobrażenia edukacji specjalnej w świetle dorobku profesora A. Hulka*, red. G. Dryżałowska, Warszawa 2000, s. 164–170.

¹⁷ R. Ossowski, *Teoretyczne i praktyczne podstawy rehabilitacji*, Bydgoszcz 1999, s. 191.

Były to osoby dorosłe, przeważnie niepełnosprawne od urodzenia z lekkim i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, ze schorzeniami neurologicznymi i narządu ruchu, upośledzeniem umysłowym, chorobami psychicznymi, uszkodzeniami narządów zmysłów, chorobami układu krążenia, oddechowego i trawiennego. Pod względem sprawności psychofizycznej była to grupa bardzo zróżnicowana.

W 2003 r. stopa bezrobocia dla powiatu myszkowskiego wynosiła 19,4%, a dla osób niepełnosprawnych 15,6% (w kraju stopa ta wynosiła 18,8%, a w województwie śląskim 17,2%). Powiat myszkowski zamieszkuje ok. 9937 osób niepełnosprawnych, co stanowi 13,6% ogółu ludności. Z danych PUP wynika, że liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy stale wzrasta. Najwięcej zarejestrowanych to osoby między 35 – 44 i 45 – 54 rokiem życia, z przewagą mężczyzn (74,7%).

Osoby niepełnosprawne z powiatu myszkowskiego charakteryzuje niski poziom wykształcenia, większość edukację kończy na szkole podstawowej i gimnazjum lub szkole zawodowej¹⁸. Najłatwiej jest znaleźć pracę zgodną z oczekiwaniami i możliwościami osobom z wyższym wykształceniem. Można stwierdzić, że zapotrzebowanie na pracę wśród osób niepełnosprawnych jest duże i stale wzrasta. Osoby niepełnosprawne zwracają uwagę na wiele utrudnień i barier w życiu osobistym i zawodowym i oczekują bardzo zróżnicowanych form pomocy.

Tabela 2. Jak ocenia Pan(i) swój poziom życia? N=70

Lp.	Poziom życia	L	%
1.	Żyję bardzo skromnie	6	8,6
2.	Żyję skromnie	45	64,6
3.	Żyję na średnim poziomie	15	21,4
4.	Żyję dobrze	4	5,7
5.	Żyję dostatnio	-	-

Ponad połowa badanych (64,3%) określiła swój poziom życia jako skromny a 21,4% uznało, że żyje na średnim poziomie, tylko 5,7% żyje dobrze, nikt nie określił swojego poziomu jako dostatni.

¹⁸ K. C i u k, Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy w powiecie myszkowski. Niepublikowana praca magisterska, Akademia im. Jana Długosza, Częstochowa 2003.

Tabela 3. Jakie najczęściej spotykał Pan (i) utrudnienia życiowe? N=70

Lp.	Typ utrudnień	L	%
1.	Brak pracy	31	44,3
2.	Bariery architektoniczne	12	17,2
3.	Brak sprzętu rehabilitacyjnego	10	14,2
4.	Bariery komunikacyjne	8	11,4
5.	Bariery społeczne i psychologiczne	5	7,1
6.	Zła opieka medyczna	2	2,9
7.	Nic mi nie przeszkadza	2	2,9

Jak widać, najwięcej osób wskazało na brak pracy (44,3%), pozostali wymieniali bariery architektoniczne (17,2%) (a więc niedostosowanie mieszkań, zbyt wąskie drzwi i korytarze w miejscach użytkowości publicznej), brak sprzętu rehabilitacyjnego (14,2%), a także bariery komunikacyjne (11,4%), w tym zły stan ulic, nierówności i spadki terenu, brak podjazdów, niedostosowanie autobusów. Na bariery społeczno-psychologiczne wskazało 7,1% badanych, tj. nieprzyjazny stosunek otoczenia, uprzedzenia, niezrozumienie potrzeb, brak poczucia bezpieczeństwa publicznego.

Tabela 4. Jakie działania i inicjatywy ze strony władz samorządowych powiatu poprawiłyby jakość życia osób niepełnosprawnych? N=70

Lp.	Typ działań	L	%
1.	Zwiększanie liczby miejsc pracy	38	54,3
2.	Organizowanie imprez integracyjnych	12	17,1
3.	Organizowanie imprez charytatywnych, pozyskiwanie sponsorów	10	14,3
4.	Adaptacja i remont placówek i pomieszczeń, z których korzystają osoby niepełnosprawne	3	4,3
5.	Lepsza współpraca między placówkami opieki nad niepełnosprawnymi oraz lepsza informacja na temat istniejących form pomocy	3	4,3
6.	Usuwanie barier architektonicznych i komunikacyjnych	2	2,9
7.	Organizowanie imprez kulturalno-artystycznych i sportowych dla osób niepełnosprawnych	1	1,4
8.	Wspieranie samodzielnej działalności niepełnosprawnych	-	-

Połowa badanych (54,3%) oczekuje od władz samorządowych powiatu zwiększenia liczby miejsc pracy, chcą oni pracować i w tym widzą szansę na poprawę jakości życia, pozostali wymieniają potrzeby organizowania imprez inte-

grujących (17,1%) i charytatywnych (14,3%), których celem byłoby pozyskiwanie sponsorów i dostosowanie pomocy finansowej do rzeczywistych potrzeb. Niewielu zwróciło uwagę na potrzebę lepszej współpracy między organizacjami i placówkami opieki nad niepełnosprawnymi i lepszą informacją oraz adaptację i remont obiektów, z których korzystają. Badani nie odczuwają potrzeby uczestnictwa w imprezach kulturalnych i sportowych przeznaczonych wyłącznie dla osób niepełnosprawnych. Są oni przede wszystkim zainteresowani uzyskaniem pracy i zaspokojeniem potrzeb materialnych, ale nie wiąże się to z ich aktywnością w tym zakresie.

Niewiele osób korzysta z aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu oferowanych przez Urząd Pracy, tj. z kursów, szkoleń podnoszących kwalifikacje i przyuczających do zawodu oraz z usług doradcy zawodowego.

Podsumowując, można stwierdzić, że zarówno sytuacja ekonomiczna, jak i społeczna osób niepełnosprawnych nie jest zadowalająca. Ustawa o samorządzie terytorialnym wskazuje gminę jako jednostkę odpowiedzialną za stworzenie takich warunków życia, w których osoby słabsze będą miały możliwość czynnego uczestniczenia w życiu społecznym i nie będą podległy zjawisku społecznej marginalizacji. Choć potrzeby w tym zakresie są duże, można zauważyć postęp w uregulowaniach prawnych i propagowaniu i wdrażaniu różnych form pomocy.